

UDC 930.85 (4—12)

YU ISSN 0350—7653

ACADEMIE SERBE DES SCIENCES ET DES ARTS

COMITE INTERACADEMIQUE DE BALKANOLOGIE
DU CONSEIL DES ACADEMIES DES SCIENCES ET DES ARTS
DE LA R.S.F.Y.
INSTITUT DES ETUDES BALKANIQUES

BALCANICA

ANNUAIRE DE L'INSTITUT DES ETUDES BALKANIQUES

XV

BELGRADE 1984

<http://www.balkaninstitut.com>

Душан ЛУКАЧ

Балканолошки институт САНУ
Београд

НЕУСПЕХ НЕОДЛУЧНЕ ПОЛИТИКЕ БАЛКАНСКИХ ЗЕМАЉА

Спољна политика влада земаља југоисточне Европе у време отвореног конфронтирања тоталитарних сила и осталог света и повећане опасности од рата у току 1938. и 1939. почиње да се мења. Слабиле су ђелије система колективне безбедности, нарочито у кругу малих земаља које су припадале победничком табору из првог светског рата. Услед све већег страха од експанзије реваншистичких сила, свака од ових земаља се повлачи у изолацију и почиње да води бригу само о својој судбини. Изграђује се и негује нов облик спољне политике, карактеристичан по настојањима да се компромисним уступцима и додворавањима одржи ниво изграбених веза и односа у привреди, трговинској размени, култури, политици, идеологији итд. са западним силама Француском и Великом Британијом, а истовремено да се у складу са све већим притисцима прошире везе и сарадња са тоталитарним силама Немачком и Италијом.

Покушаћемо да анализирамо ову контрадикторну и у пракси међудржавних односа тешко остварљиву политику.

Пре појаве ратне опасности над Европом, мале државе на југоистоку Европе које су припадале победничком табору биле су под дејством идеја и смерница Версајског мировног уговора укључене у ђелије колективне безбедности, у Малу Антанту и Балкански споразум, док су земље из побеђеног табора — Мађарска и Бугарска — прихватиле и поштовале успостављене односе у складу са општим токовима. Међутим, већ сама појава реваншистичке Немачке и први притисци усмерени према Аустрији почели су да ремете успостављене односе између малих земаља на југоистоку Европе. У разграђивању постојећег система сарадње и толеранције, најактивније су увек биле владе зе-

маља које су се налазиле уз угрожену земљу, па у овом првом случају, кад је била у питању судбина Аустрије, највише удараца систему колективне безбедности на овом подручју задала је влада Краљевине Југославије. Стицајем објективних околности и под утицајима неких унутарњих чинилаца, влада Милана Стојадиновића представила се као један од твораца ове нове политике у односима малих земаља југоисточне Европе према великим силама.

Влада Чехословачке Републике је дуго покушавала да помогне угроженој Аустрији, али је ипак, и сама погрешно процењујући да ће се Хитлер зауставити на границама Аустрије,пустила и прихватила нову оријентацију коју је заступао Стојадиновић.

На упорност Милана Стојадиновића да трасира политику лавирања између великих сила утицали су делимично и унутрашњи чиниоци, али су одлучујућу улогу имали спољнополитички утицаји. По угледу на нови режим у Берлину, Стојадиновић се надао да ће наћи боља решења за унутрашња питања — обрачун с комунистичким покретом, гушење националних тежњи и слично. У светским оквирима надао се да је појавом Хитлерове Немачке створен сигуран бедем против комунистичке опасности из Совјетског Савеза. Од немачке опасности није страховао зато што се, поред осталог, надао да ће се западне силе и Немачка ипак споразумети и да ће се на тој основи наћи могућност да се отупе италијанске претње и намере према Југославији. Он је већ после првих озбиљних претњи Берлина упућених Бечу изјавио у кругу својих присталица да је боље имати на Караванкама Немце који немају територијалних претензија према Југославији него Италијане који претендују на већи део југословенске територије. У писму дипломатским представницима Краљевине Југославије од 22. децембра 1937, Стојадиновић ј изложио образац политике лавирања у коју су владе свих земаља југоисточне Европе већ од почетка полагале велику наду. Он истиче потребу „добрих односа са свим великим силама без жеље да се увучемо у обрачун једних против других“.¹ Било је то истовремено и враћање „мило за драго“ западним силама за које се Краљевина Југославија годинама чврсто везивала, али које су у тежим светским приликама половином тридесетих година почеле све више да мисле на себе и да решења за крупна питања траже у нагодбама с Мусолинијевом Италијом и Хитлеровом Немачком. Стојадиновић није много ни тајно своју освету и своје егостичке комбинације. Није скривао тежњу да Краљевина Југославија остане по страни свих сукоба до коначног

¹ Дипломатски архив Секретаријата за иностране послове СФРЈ, Београд (скраћено ДАСИП), АП, 1938, Ф—30, Циркуларно писмо МИП КЈ, стр. пов. бр. 2878/III од 22. XII 1937; такође Архив Југославије, Београд (скраћено АЈ), АИ, МС, 1938, Ф—24. Забелешке са пријема М. Стојадиновића код Хитлера 17. I 1938.

расплета, па да онда, кад се сви заморе, ступи на сцену као један од значајнијих чинилаца за успостављање нових односа на овом подручју.²

Војно још недорасла удруженим земљама које су разним пактовима биле укључене у систем колективне безбедности, али моћнија од сваке мале земље југоисточне и средње Европе понаособ, Немачка је одмах по прикључењу Аустрије окренула удар према Чехословачкој Републици и при том рачунала на неслогу земаља овог региона и на пукотине које су се појавиле у најснажнијој хелији система колективне безбедности на овом подручју — у Малој Антанти. Главно средство да се савлада војно веома спремна Чехословачка требало је да буде одвајање те земље од њених савезника на западу и југоистоку Европе. Посебан значај за успех Немачке у насртају на Чехословачку било је држање њених првих суседа и савезница из Мале Антанте — Југославије и Румуније. У Берлину су знали да би учешће југословенских и румунских трупа у заштити угрожене Чехословачке довело до општег рата за који Немачка још није била спремна и да би то био сигуран крај нацистичких снова о великом рату за остварење превласти у свету и стварање новог поретка. Стога су тежаште деловања своје дипломатије пренели на Букурешт и Београд. Ту су стицајем околности наишли на веома повољне услове за потпуно одвајање Румуније и Југославије од Чехословачке. Конзервативни и диктаторски режими у Југославији и Румунији нису били наклоњени једном од најдемократскијих поредака какав је у то време имала Чехословачка. Сарадња Чехословачке са Совјетским Савезом је подједнако застрашујуће деловала на конзервативне снаге у Београду и Букурешту као и на нацисте у Берлину.

Све је то утицало да се владе у Београду и Букурешту потпуно одределе за политику лавирања. Чехословачко питање су као и велики западни савезници називали „судетским питањем“, иако су добро знали да Хитлер не тражи Судете него жели целу Чехословачку. Владе из Београда и Букурешта су своју бригу према савезници Чехословачкој испољавале у саветима њеној влади да попусти и прихвати захтеве Немачке и да тако спаси од рата и Чехословачку и цео свет. Да не би потпуно открили своју издају, они су ради испуњења преузетих обавеза из пакта Мале Антанте обећали помоћ Чехословачкој уколико је нападне Мађарска.³ Међутим, свима је било јасно да је ово само покушај да се истина замагли с обзиром на то да неупоредиво слабија

² Душан Лукач, *Трећи Рајх и земље југоисточне Европе II*, 1937—1941, Београд 1982, 130.

³ АЈ, АИ, МС, 1938, Ф—24, извештај Посланства КЈ из Рима, 66 од 18. IV 1938; опширније вид. В. К. Волков, *Германо-југославенске одношенија и развал Малој Антанте 1933—1938*, Москва 1966, 151, и А. Hilgruber, *Hitler, König Carol und Marschall Antonescu: Die Deutsch-Rumänischen Beziehungen 1938—1944*, Wiesbaden 1954, 19.

Маџарска није могла угрозити војно спремну Чехословачку, са којом се у војном погледу могла једва равнати и Немачка. Управо због своје војне неприпремљености, Немачка је главну пажњу у овом сукобу посветила попустљивости великих сила и одвајању Чехословачке од њених савезника.⁴

Попуштање западних сила пред Хитлером и изнуђени Минхенски споразум омогућили су жртвовање Чехословачке и истовремено припремили тихо умирање Мале Антанте. Нечујан слом овог донедавно војно и политички снажног система колективне безбедности, а посебно почетак рата, те капитулација многих земаља пред Хитлеровом најездом, међу којима и Француске, једног од твораца Версајског мировног уговора и послератне Европе, допринели су лаганом одумирању и свих осталих ћелија колективне безбедности на југоистоку Европе, а међу њима и Балканског споразума. У таквим условима се код влада свих земаља југоисточне Европе, без обзира на њихово конзервативније или либералније политичко опредељење, створило убеђење да се из оружаног процепа зараћених сила може наћи излаз једино политиком лавирања и компромисног додворавања обема ратујућим странама.

С обзиром на то да се тада још није засигурно знало ко ће изићи из рата као победник и да је у свим тим земљама још била утицајна прозападно опредељена струја, то се упорно тежило очувању постојећих привредних, политичких, културних и других веза с Великом Британијом уз истовремено развијање што бољих односа са силама Осовине.

У првој фази другог светског рата, све до пораза Француске, политику лавирања земаља југоисточне Европе толерисале су обе зараћене групације. Она је привремено одговарала Немцима који су посебно у то време желели мир на југоистоку. Јемчила им је жељени мир на Балкану и омогућавала све успешнију економску експанзију према југоистоку Европе. Политику лавирања су прећутно у прво време прихватиле и западне силе. Неутрална политика међусобно несложних балканских земаља у ишчекивању великог обрачуна на западном фронту била им је кориснија од рата у овом региону у коме би осовинске силе поделиле и искористиле јужноевропске земље. Наде су полагане у могућност да се заустави немачка експанзија и неутралише на западном фронту, после чега би се створили повољнији услови за поновно оживљавање сарадње са земљама југоисточне Европе. Стога су чувани, а у пролеће 1940. чак и проширивани, постојећи трговински аранжмани са земљама овога региона; на пример, Југославији су продавани најмодернији ратни авиони, мада је и сама Велика Британија била у напону изградње своје оружане моћи и били су јој потребни ти исти авиони.⁵

⁴ Д. Лукач, *нав. дело*, 169—171.

⁵ *Априлски рат*, зборник докумената, Београд 1969, док. бр. 179, 185, 186.

Општа експанзија Немачке према југоистоку и незауостављиво јачање немачког утицаја на целокупном подручју европског југоистока поколебали су и такве англофиле какав је на пример био кнез Павле и присилили их да потраже спас у политици тактичког пливања између зараћених сила. Приликом разговора с немачким послаником Виктором фон Хереном у Београду 13. априла 1940, кнез Павле је изразио жаљење што се борба на живот и смрт води између њему две блиске земље, Немачке и Велике Британије.⁶

После великих победа сила Осовине на западу у лето 1940. и капитулације Француске, положаји зараћених сила променили су се на целом европском подручју, а посебно на југоистоку Европе. У условима опште премоћи и апсолутне превласти утицаја Рајха у свим земљама југоисточне Европе, изузимајући делимично Турску, владама ових земаља било је све теже да воде политику лавирања и тактизирања између зараћених сила. Моћнија сила, Немачка, желела је да овде има чисте рачуне и није више прихватала никакво тактизирање и пливање од једне до друге стране. Немци су особито по напуштању замисли о инвазији Британских острва и после доношења плана о нападу на Совјетски Савез постали непопустљиви у споровођењу своје балканске политике.

Пре почетка великог похода на Исток, целокупно подручје југоистока морало је бити потчињено вољи Трећег Рајха. Овде у залеђу будућег Источног фронта морали су владати потпун мир и послушност силама Тројног пакта, а све док се ту имало осећао утицај Британије могло је бити немира и рата. Политика лавирања и тактизирања, односно сарадње с непријатељем, није се више могла проводити.

У лето и јесен 1940, Немци су упоредо с припремама за велики поход на Исток у пролеће 1941. радили на успостављању нових односа између земаља југоисточне Европе. Да не би дошло до нежељеног обрачуна међу њима у одлучујућем тренутку кад буде извођен поход на Исток приступило се хитном решавању свих постојећих међудржавних, мањинских и граничних питања. На путу ка решавању тих спорова није више било препрека из времена европске колективне сигурности: Мала Антанта је била покопана, а Балкански споразум није имао никакву стварну моћ.⁷

Уз примену диктата, хитно су решавани мањински и гранични спорови који су раније годинама реметили односе између народа овога региона. У сваком од ових спорова, пресуду су формално доносиле силе Осовине, али главну реч су стварно во-

⁶ Akten zur deutschen auswärtigen Politik 1918—1945 (скраћено ADAP), D 9, № 100, стр. 120—121; упор. Б. Кризман, *Анте Павелић и усташе*, Загреб 1978, 331.

⁷ ДАСИП Амб. А., 1940, Ф—35, телеграми МИП КЈ, стр. пов. бр. 7211 од 6. IX 1940. и пов. бр. 25662 од 20. IX 1940.

дили представници Немачке. Вешто тактизирајући, немачки нацисти су се представљали и натурали као заступници и заштитници интереса обеју страна при решавању спора. Тако је 30. августа 1940. дошло до такозваних Бечких арбитража између Румуније и Мађарске кад је по нацистичком диктату решавана судбина Трансилваније, а 7. септембра 1940. између Бугарске и Румуније кад је повучена нова граница у Добруци.⁸

Неочекивани напад Мусолинијевих армија на Грчку и још неочекиванији неуспех италијанске војске убрзали су журбу немачких нациста да пацификују и по свом аршину среде односе на југоистоку Европе.⁹ Међутим, успеси мале Грчке у обрачуну с половином Осовине Рим-Берлин повратили су зрачак наде и прозападно одређеним снагама у владајућим врховима земаља југоисточне Европе и допринели извесној стабилизацији политике лавирања. Као једина водећа снага против сила Осовине, Британци су поново покушали да окупе део земаља југоисточне Европе у такозвани „балкански фронт“. Британци нису могли понудити војску својим пријатељима на Балкану јер је она већ била ангажована у рату на другим местима; нису им могли послати ни довољно ратне опреме јер је она била потребна њиховим борцима; могли су им једина изразити добре жеље и обећати да ће им помоћи чим буду могли. Немачки нацисти су били у саввим другом положају — они су могли послати и војску и потребно наоружање. Њихови агенти су вршљали по свим земљама југоисточне Европе и тај простор припремали за његово потпуно укључивање у службу Трећег Рајха.

Тако су обе противничке стране стицајем околности захтевале исто од влада земаља југоисточне Европе: да напусте политику лавирања и да се безусловно одреде. Политика која је по проценама њеног творца Милана Стојадиновића требало да обезбеди остајање по страни од ратног обрачуна и првенство у одлучивању о миру после рата довела је до краха све земље југоисточне Европе. Некад војно цењене и снажне земље југоисточне Европе, сада су почеле падати као труле крушке и за кратко време, од новембра 1940. до априла 1941, све се нашле у кошу сила Осовине - односно Хитлеровог Рајха. Упоредо с јачањем присуства нациста и немачког утицаја у појединим земљама слабила је снага прозападно и демократски одређених кругова у владајућим врховима тих земаља. Део тих снага је морао да емигрира пред опасношћу, други је прешао у илегалност, док се један број нашао у затворима или на страницима немачких нациста или њихових следбеника са овог подручја. Кад је присуство антихитлеровских снага у владајућим врховима ослабило и преко прохитлеровских присталица постала апсолутна, везе са Западом су се почеле гасити, то јест

⁸ Д. Лукач, *нав. дело*, 346—375.

⁹ Опширније вид. А. Папагос, *Грчка у рату 1940—1941*, Београд 1954.

умирала је раније хваљена политика лавирања и долазило је до потчињавања силама Осовине, односно до губљења државне самосталности и сопственог идентитета. Захваљујући раније оствареним утицајима нациста у свим областима, укључујући присуство бројних агентура или комплетних јединица Вермахта, то се готово нечујно одиграло у Маџарској и Румунији у јесен 1940: 20. новембра формалним приступом маџароке владе Тројном пакту и 23. новембра румунске владе.¹⁰

Одмах после успелог притиска на владе ових двеју земаља појачани су и притисци Рајха на Југославију и Бугарску. Порази италијанске војске у Албанији, као и потреба да се Грчка отргне од утицаја Британије помоћу оружја прије почетка велике битке на Истоку, пожуривали су Хитлера да што пре савлада отпор прозападно опредељених снага у Београду и Софији.¹¹ Решење с Турском у духу постојећих могућности требало је потражити касније. Међутим, у све три ове балканске земље, а посебно у Југославији, постојале су и још увек успешно деловале прозападно опредељене снаге које су биле за ослонац на Велику Британију по сваку цену, па и цену рата против неупоредиво надмоћнијих сила Осовине. У Југославији су прозападно опредељене снаге биле веома јаке у самом врху. Тако је кнез Павле био англофил, али је прихватао најтешњу сарадњу и са Немачком за коју је сматрао да је надмоћнија брана против комунизма, међутим није прихватао диктат Немачке. Биле су то природне последице дуготрајних и традиционалних веза и савезништва између Краљевине Југославије и западних земаља.

У Бугарској је отпор био нешто слабији пошто су и снаге које су настојале да буду очуване везе са Западом биле слабије у односу на оне које су желеле да уз заштиту и помоћ Немаца остваре стари сан о великој Бугарској. Користећи се свим средствима, нацисти су успели да у јануару и фебруару 1941. потпуно неутралишу утицај прозападно опредељених група у владајућем врху у Софији и да 1. марта 1941. увуку бугарску владу у службу циљева и интереса Тројног пакта.¹²

Притисци на Југославију који су чињени истовремено кад и на Бугарску нису уродили плодом, а жељене резултате нису донеле ни политичко-дипломатске игре и подвале ни претње оружјем. Подстакнуте успешним отпором Грчке, снаге које су биле за ослонац на Британију по сваку цену биле су још увек веома јаке. Стога је лично Хитлер морао да уложи посебне напоре у току марта како би савладао отпор у Београду и да би пре рашчишћавања стања у Грчкој, односно похода на Исток, барем

¹⁰ ADAP, D 11/2, № 365, стр. 530—533; такође, Monatshefte für Auswärtige Politik, 7. Jg. 1940, Heft 12, стр. 951—952.

¹¹ Опширније вид. В. Тошкова, *България и Третиат и Райх*, София 1975, 23—47.

¹² ADAP, D XII/1, № 98, стр. 148—149.

формално имао Југославију на својој страни.¹³ Па и поред свега тога и претње силом, Хитлер није успео да неутралише и разбије прозападно опредељене кругове у Београду. Упоредо с пронемачки опредељеним слојевима деловали су и они прозападно опредељени у владајућим врховима у Краљевини Југославији, и то у време најјачих немачких притисака у марту 1941. и после потписивања формалног приступа владе Цветковић-Мачек Тројном пакту и касније, све до пораза у априлском рату, што значи да се политика сарадње са обе ратујуће силе, односно политика лавирања, одржала све до пропасти државе.¹⁴

После капитулације војске Краљевине Југославије и Краљевине Грчке у априлу 1941, од земаља југоисточне Европе остала је пред Немачком још само Турска која је и раније и тада стриктно спроводила политику лавирања између два зараћена блока. Турска је и остала при таквој спољној политици и одржала се надомак моћног Трећег Рајха захваљујући неким околностима и условима које нису имале друге јужноевропске земље. Мада је као евро-азијска и средоземна земља имала изузетно важан стратешки и геополитички положај, Турска је у условима великог похода Трећег Рајха на СССР 1941. била тренутно изван основног стратешког удара. Она је у извесном смислу и географски у том тренутку била по страни и изван планираног нацистичког похода за остварење жељеног животног простора. Уз то је поморска земља, са свих страна окружена морима по којима је крстарила британска ратна морнарица, бројнија и моћнија од немачке. Свако натурање своје воље Турској могло је изазвати реакцију СССР и његово удруживање с Британијом, што не би ишло у прилог Рајху који је желео да изненадним ударом нанесе пораз Совјетоком Савезу. Уза све то, Турска је била једина земља у којој су Британци успели да очувају своје позиције и да успоре јачање немачког утицаја, посебно у спољнотрговинским везама. Политичка акција и економски рат који су Британци повели на Балкану непосредно пред други светски рат, највише су успели у Турској.¹⁵

Док је трговинска размена између Немачке и свих осталих још независних земаља на југоистоку Европе и даље убрзано расла водећи апсолутној доминацији, у Турској је почела да стагнира захваљујући напорима Британије, а затим и да опада. Тако је вредност извоза из Турске у Немачку опала са 94,1 милиона РМ у 1939. на свега 19,2 милиона РМ у 1940, а вредност турског увоза из Немачке са 119,1 мил. РМ у 1939. на 16,0 мил. РМ у 1940. години.¹⁶ Брзо опадање трговинске размене пратило је и слабље-

¹³ Ф. Чулиновић, *Двадесет седми март*, Загреб 1965.

¹⁴ Д. Лукач, *нав. дело*, 384—408, 456—478.

¹⁵ Public Record Office London, FO 371/24893, R — 4679/67, записник са састанка дипломатских представника у земљама југоисточне Европе 10. IV 1940.

¹⁶ Д. Лукач, *нав. дело*, 39.

ње политичких и других веза између Немачке и Турске. Тако је под утицајем немачке агресије на Чехословачку, још 23. јуна 1939. склопљена Британско-турска декларација о пријатељству и сарадњи, а непосредно после агресије на Пољску, Декларација је 8. октобра исте године замењена Уговором о пријатељству и узајамној помоћи између Велике Британије, Француске и Турске. Под дејством ових уговора опале су везе и трговинска размена између Немачке и Турске, што је условило напред поменути пад трговинске размене у 1940. години. Међутим, то не значи да се турска влада одрекла сарадње с Немачком и политике лавирања између две ратујуће групације. Напротив, у Анкари су били утицајни пронемачки кругови и настојања да се са Рајхом задрже добри односи.

Ова тенденција је била још присутнија у спољнополитичким односима турске владе после пораза западних Савезника и капитулације француске војске. У јесен 1940, у време кад се експанзија Трећег Рајха успешно усмеравала и ширила преко Мађарске и Румуније према југу Балкана, уследили су обострани напори да се унапреде односи између двеју земаља. Томе је знатно допринела сагласност Немачке да Турска може сарађивати и са другом ратујућом страном, односно да може без сметње спроводити политику лавирања између зараћених сила. У поруци немачког министра иностраних послова Рибентропа коју је 10. новембра 1940. упутио влади Турске стајало је да савезнички односи између Турске и Британије не сметају развоју пријатељства између Немачке и Турске.¹⁷ Дакле, овде нацистима није сметала сарадња и са противничком страном, односно политика лавирања, док су у исто време упућивали најоштрије захтеве владама Југославије и Бугарске да прекину све односе са другом страном и да се безусловно потчине силама Осовине. Била је то типична политичка подвала с јединим циљем да се непријатељев пријатељ неутралише у време припреманог похода на Исток.

Разапета између Берлина и Лондона као и буржоазије свих осталих земаља југоисточне Европе, с везама и утицајима на обема странама, турска владајућа буржоазија је жељно очекивала такву привилегију, односно могућност да сачува пријатељство с Британцима и да истовремено развија добре односе с Немцима како би Турска избегла судбину осталих земаља југоисточне Европе које су се морале одрећи свих веза са Западом и потчинити се силама Осовине. Тако је, стицајем околности, једино Турској од земаља на југоистоку Европе пружена могућност да се сачува од увлачења у рат зараћених сила, чему су иначе упорно тежиле владе свих ових земаља.

Политика попуштања и извесно оживљавање привредних веза, што се испољило и настављањем испорука немачког оружја и ратне опреме Турској, кочили су напредак британско-

¹⁷ ADAP, D 11/1, № 297, стр. 408; № 314, стр. 433—434.

-турских односа. Иако везана савезничким уговором, Британија није успела да наговори Турску да се укључи у балкански фронт у који је требало да уђу Грчка, која се већ налазила у рату, и Југославија.¹⁸ Насупрот, неуспех Југославије и Грчке у априлском рату условио је још јаче попуштање турске владе према моћној Немачкој. Настојање Берлина да осигура неутралност Турске и обезбеди мир на овом опасном подручју у време похода на Исток остварило се непосредно пред почетак похода. Немачки амбасадор у Анкари и турски министар иностраних послова су 18. јуна 1941, шест дана пре почетка напада на СССР, потписали Споразум о немачко-турском пријатељству,¹⁹ што је значило да су Турци истовремено пријатељи и савезници двеју на смрт завађених и ратујућих сила. Био је то најконтрадикторнији облик званично признате политике лавирања између двеју ратујућих сила која је довела до пропасти све остале земље југоисточне Европе. Међутим, без обзира на противречности овог дипломатског уникума, он је био користан обема странама: Немцима јер су бар за прво време били сигурни у неутралност Турске у време свог похода на Исток; Турцима јер су веровали како су коначно успели да се некако извуку изјод милијантног колоса Трећег Рајха који је за само две године изборио неочекиване победе на Западу и готово несметано самлео целу југоисточну Европу. Док су сви други народи овога региона били увучени у пожар другог светског рата, Турци су једини имали право да се радују пошто су успели да избегну опасности да буду увучени у тај обрачун.

Политика лавирања између супротстављених великих сила коју су владе земаља југоисточне Европе одабрале половином тридесетих година као алтернативу ранијем систему колективне безбедности, а која је требало да их заштити од експанзије реваншистичких сила Немачке и Италије и спаси од увлачења у рат, довела је до сасвим супротног резултата. Она је била један од значајних чинилаца распада дотадашњег позитивног стања односа између ових земаља, довела је до њиховог слабљења и коначног потчињавања диктату сила Осовине и укључивања у службу градитеља новог фашистичког поретка. Контрадикторна сама по себи, тешко остварљива у пракси, она је разбила постојеће ћелије колективне безбедности на овом подручју, пореметила дотад сношљиве односе међу малим земљама југоисточне Европе и допринела повампирењу старих граничних и мањинских спорова између народа овога региона, што је ослабило њихову колективну снагу и омогућило да постану лака жртва тоталитарних сила.

Заведене политиком пливања између великих сила, оне нису своју удружену колективну моћ супротставиле економској, иде-

¹⁸ Д. Лукач, *нав. дело*, 489—496.

¹⁹ ADAP, D 12/2, № 648, стр. 876—877.

олошкој, политичкој и на крају војној експанзији Трећег Рајха, него су додворавањем и попуштањем тоталитарним силама покушале свака за себе да се спасу опасности споља и увлачења у рат. Политика додворавања на обе стране била је у пракси само привидно корисна и спроводљива у време док супротстављене силе нису постигле одређени ниво у свом припремању за обрачун или премоћ у непосредном сукобу. Чим је једна од њих постигла надмоћ, што је у овом случају била Немачка, политика лавирања је постала сметња пуној доминацији водеће снаге, па је она затражила њено одбацивање и беспоговорно потчињавање.

Разједињење и слабе појединачно, у вртлогу припрема и почетка другог светског рата, земље југоисточне Европе су постале жртве Трећег Рајха. Остала је Турска, али не захваљујући политици лавирања између зараћених сила, него првенствено свом географском положају и знатној удаљености од стратешких жаришта другог светског рата.

DER ZUSAMMENBRUCH DER KOMPROMISSPOLITIK DER
SÜDOSTEUROPAISCHEN LÄNDER GEGENÜBER DEN
KRIEGSFÜHRENDEN MÄCHTEN 1939—1941
1939—1941

Zusammenfassung

Die Politik des Lavierens zwischen den sich gegenüberstehenden Großmächten, welche die Regierung der Länder Südosteuropas Mitte der Dreißiger Jahre als Alternative zum früheren System der kollektiven Sicherheit wählten und die ihre Länder vor der revanchistischen Kräften Deutschlands und Italiens schützen sowie vor der Einbeziehung in den Krieg retten sollte, führe zu einem völlig entgegengesetzten Resultat; sie war einer der Faktoren für die Zerrüttung der bisherigen positiven Lage der Beziehungen zwischen diesen Ländern, hatte deren Schwächung, schließliche Unterordnung unter das Diktat der Achsenmächte und die Einschaltung in den Dienst des Erbauers der »neuen« faschistischen Ordnung zur Folge.

An sich kontradiktorisch, in der Praxis schwer zu verwirklichen, zerstörte diese Politik die bestehenden Zellen der kollektiven Sicherheit auf diesem Gebiet, verschob die bis dahin ertäglichen Beziehungen zwischen den kleinen Ländern Südeuropas und trug zum Aufleben alter Grenz- und Minderheitenprobleme unter den Völkern dieser Region bei, ihre kollektive Kraft schwächen sollte und sie zum leichten Opfer der totalitären Mächte machte.

Durch die Politik des Manövrierens zwischen des Großmächten verführt, widersetzen sie sich nicht Hilfe ihrer vereinten Kräfte der ökonomischen, ideologischen, politischen und am Ende militärischen Expansion des Dritten Reiches, sondern versuchten sich, jedes Land allein, vor der drohenden Gefahr und der Verwicklung in den Krieg zu retten, und zwar mit Einschmeicheled und Zugeständnissen gegenüber den totalitären Mächten. Die Einscheichlungspolitik nach beiden Seiten war in der Praxis nur scheinbar nützlich und durchführbar in dem Zeitraum, in dem die konfrontierten Mächte ein bestimmtes Niveau in ihrer Vorbereitung üfr eine Abrechnung oder Übermacht im direkten Konflikt noch nicht erreicht hatten. Sobald eine von ihnen Oberhand gewann, und das war in diesem Beispiel Deutschland, wurde die Politik des Lavierens zum Hindernis für die volle Dominierung der führenden Kraft, und diese forderte die Verwerfung einer solchen Politik sowie eine absolute Unterordnung.

Die uneinigen und einzeln schwachen Länder Südosteuropas wurden im Strudel der Vorbereitungen und des Beginns des Zweiten Weltkrieges Opfer des Dritten Reiches. Übrig blieb die Türkei, aber nicht dank einer Kompromißpolitik gegenüber den kriegsführenden Mächten, sondern vor allem aufgrund ihrer geographischen Lage und bedeutenden Entfernung von den strategischen Brennpunkten des Zweiten Weltkrieges.